TERMENI PENTRU NOȚIUNEA DE CULOARE ÎN ROMÂNĂ ŞI ALBANEZĂ

CĂTĂLINA VĂTĂŞESCU[1]

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române, Bucureşti

TERMS FOR "COLOUR" IN THE ROMANIAN AND ALBANIAN LANGUAGES

Abstract

The paper proposes a comparison between the old terms, preserved from Latin, which designate the notions of "colour" and "to colour" in Romanian, Albanian, and Western Romance languages. Romanian did not inherit words to denominate the action "to colour", whereas Albanian borrowed the Lat. *intingere* and Western Romance area preserved the verb *tingere* with this meaning. In form, the Albanian language corresponds to Romanian (*a întinge*), and, in meaning, to the Romanian ("to dip") and to the Western Romance languages ("to colour") as well, being the only one that maintains (for the prefixed form *intingere*) both meanings of Lat. *tingere.*

The present description of the connexions between Eastern and Western Romance areas, witnessed by Albanian language, with respect to the notions "colour" and "to colour", is possible due to the etymology proposed for Alb. *ngjyej* by I.-A. Candrea. This etymological solution, which was not taken into account by following studies, is reinforced by the comparison with the Western Romance languages.

---

[1] **Cătălina Vătăşescu** este cercetător la Institutul de Studii Sud-est Europene al Academiei Române, specialist în istoria comparată a limbilor albaneză şi română. A publicat *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, „Bibliotheca Thracologica", XIX, Bucureşti, 1997, şi *Studii româno–albaneze. Note semantice şi etimologice*, „Etymologica", nr. 22, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006. A coordonat şase volume colective, ultimul (în colaborare) apărut în 2020, *Limbă şi cultură în Sud-estul Europei. Actele Colocviului româno-bulgar, Bucureşti, 5 iunie 2018*, Editura Academiei Române, Bucureşti; e-mail: catalinavatasescu@gmail.com

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Keywords: *preservation of Latin elements in Eastern Latin, Albanian, and Western Romance languages; etymology of Alb.* ngjyej *"to dip", "to colour".*

În română lipsesc termeni proprii moşteniți pentru noțiunea de „culoare" şi pentru verbul corespunzător „a colora". Lat. *color*, *-ōris* s-a păstrat în toate limbile romanice cu excepția românei (REW[3]: 2056; Ernout/Meillet 2001: 133; Fischer 1969: 123, 127)[2]. Nu aflăm cuvântul latinesc nici în resturile de limbă dalmată (Bartoli 1906) şi nici între împrumuturile latine în albaneză. După cum se ştie, compararea lexicului latin păstrat în română şi albaneză formează obiectul unei cercetări cu lungă tradiție care a pus în lumină coincidențe şi paralelisme importante. De regulă, au fost urmărite cu precădere paralelele de inventar între cele două limbi, pornindu-se de la ipoteza că latina care a furnizat albanezei împrumuturile este exclusiv varianta de la baza românei[3]. Această interpretare întrucâtva schematică şi simplificatoare fusese nuanțată mai ales de Philippide (1928), Şiadbei (1957a, 1957b, 1957-1958), Mihăescu (1966, 1993), care au conturat în sud-estul european arii de răspândire a lexicului şi a fenomenelor fonetice[4].

Rezultatele studiilor în care s-au urmărit prezența sau absența elementelor de vocabular şi convergențele şi divergențele în evoluția fonetică a ansamblului conservărilor din latină în română şi albaneză duc la constatări de amănunt referitoare la organizarea lexicală în jurul unei noțiuni. Termenii desemnând „culoarea" sunt un bun exemplu al unei astfel de abordări.

Spre deosebire de română, albaneza a păstrat, totuşi, din latină, un alt verb şi substantivul corespunzător. Alb. *ngjyej* „a colora; a muia, a băga ceva nu prea adânc într-un lichid" a fost dedus de Miklosich (1871: 69) din lat. *unguere*, etimologie care a fost acceptată de G. Meyer (EWA: 308),

---

[2] Trebuie arătat totuşi că, deşi termenul generic lipseşte, inventarul românesc de termeni cromatici este bogat în elemente moştenite (Fischer 1969: 155; Mihăescu 1993: 227, 228).

[3] Vezi istoricul acestei direcții de cercetare la Kristophson (1988).

[4] Vezi Vătăşescu (1997: 1-17), pentru prezentarea detaliată a diverselor abordări.

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

mai târziu de Haarmann (1972: 66), Huld (1984: 84), Mihăescu (1993: 43)[5], Orel (1998: 300). Eq. Çabej (2002) şi G. Bonnet (1998) au acceptat explicația cu rezerve. Există şi încercări de atribuire a unei origini autohtone. Astfel, după Demiraj (1997: 307), verbul face parte din familia adjectivului autohton *i njomë* „umed, fraged, tânăr", iar după Topalli (2017: 1062, 1063), ar putea fi raportat la un radical indoeuropean *k'ō-ro* „nume de culoare", de care aparține v.ind. *çārá* „pestriț, pătat'".

Revenind la explicația din lat. *ungere*, ne oprim la analizele lui Çabej (2002) şi Bonnet (1998). Amândoi observă că la inițială vorbitorii ar fi putut distinge sau izola preverbul *n-*: Bonnet (1998: 186, 191) arată, relativ la sensul verbului, că *teindre* c'est *tremper* ***dans***, iar Çabej, care găseşte etimologia *ungere* nu suficient argumentată semantic şi fonetic, presupune o treaptă anterioară **en-ken-iō* / **en-gen-iō* şi un sens de bază „a băga, a muia", din care s-ar fi dezvoltat sensul „a colora, a da culoare"[6].

În cursul privitor la relațiile dintre albaneză şi română, I.-A. Candrea a oferit o soluție întru totul satisfăcătoare fonetic şi semantic: *ungere* nu corespunde fonetic, chiar dacă o legătură semantică nu ar fi exclusă. Etimonul cel mai probabil este, după Candrea, lat. *intingere*, care ar fi evoluat astfel: *'ndng'üj* > *'nng'üj* > *ng'üj*, *ng'üej*. Soluția lui Candrea (1930: 64, 118) din păcate nu a fost reținută de cercetările următoare[7]. Candrea nu se ocupă de sensuri. În cele ce urmează ne propunem să arătăm de ce etimologia lui se susține şi semantic, nu numai fonetic, şi care sunt concluziile ce se pot trage privitor la raporturile albanezei cu limbile romanice, între care şi româna.

Termenii *tingere* şi *intingere* s-au păstrat diferențiat în limbile romanice. *Tingere* „a muia într-un lichid, a cufunda", „a colora" (Guțu 1983: 1227)[8] face parte din vocabularul panromanic care lipseşte din

[5] Mihăescu (1966: 20) susținea lat. *ung*(*u*)*ere* > alb. *nxinj* „a înnegri"; de fapt, acest verb este derivat în albaneză de la adjectivul *i zi* „negru" (vezi şi Topalli 2017: 1070).

[6] La obiecțiile lui Çabej ar trebui adăugat faptul că nici unul dintre descendenții lat. *ungere* din limbile romanice nu cunoaşte sensurile verbului albanez (REW[3]: 9069). În schimb, lat. *unctura* a intrat în albaneză cu sensurile corespondentelor romanice (rom. *untură*, alb. *yndyrë*).

[7] Am înregistrat etimologia lui Candrea în lucrarea noastră despre vocabularul de origine latină din albaneză (Vătăşescu 1997: 258), dar, deşi autorul ultimului dicționar etimologic albanez (Topalli 2017) a luat cunoştință de ea, nu o menționează.

[8] Pentru specializarea de sens în domeniul cromatic, vezi Ernout/Meillet (2001: 692).

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

română (REW³ 8750[9]; Ernout/Meillet 2001: 692; Fischer 1969: 125). Vom observa că reprezentanții romanici ai lat. *tingere* au numai sensul „a colora". *Intingere* „a muia, a introduce într-un lichid" (Ernout/Meillet 2001: 692), „a colora, a vopsi" (Walde/Hofmann 1954, II: 684)[10] înlocuieşte pe *tingere* în latina dunăreană, după părerea lui Fischer (1969: 125). Descendentul românesc al lat. *intingere* nu face parte, însă, din lexicul cromatic: *a întinge* „a înmuia puțin cu vârful într-un lichid; special, a muia mămăliga, pâinea în unsoare"; conservând sensul etimonului, verbul a existat în limba veche şi în cea populară, dispărând apoi din cauza omonimiei unora din forme cu cele ale verbului *a întinde* (DA s.v.). Aşadar, diferența dintre română şi limbile romanice occidentale este şi de sens, nu numai de distribuție a cuvintelor[11].

Alb. *ngjyej* are amândouă sensurile lat. *tingere* „a întinge, a înmuia" şi „a colora". Albaneza continuă, ca și româna, forma cu prefix, dar se apropie de Romania occidentală prin sensul „a colora" al descendenților lui *tingere*. Nu trebuie, totuşi, uitat faptul că albaneza este singura care păstrează întreagă structura semantică a lat. *tingere*, sub forma prefixată. Trebuie să arătăm şi că *ngjyrë* are exclusiv sensul „culoare". *Intingere* s-a păstrat pe alocuri şi în Romania occidentală, în italiană şi provensală (REW³: 4504), după câte ne putem da seama exclusiv cu sensul „a înmuia", ca şi în română, nu şi cu sensul „a colora" pe care îl are cuvântul albanez[12].

Exemplele din texte albaneze vechi cu sensul „a întinge", date de Çabej (2002: 89) pentru a dovedi dificultățile semantice ale apropierii lui *ngjyej* de *ungere* sunt argumente în plus pentru explicarea prin *intingere*: *tingere – me ngjyem* (într-un dicționar latin-albanez din sec. XVII); *La Citta*

---

9 Trebuie notat că *tingere* se găseşte şi în dalmată, *tangati* (Bartoli 1906, II: 302), absent în REW.

10 Guțu (1983: 651) are numai sensul „a întinge, a înmuia"; lat. ecl. „a boteza".

11 DA, s.v. *a întinge*, menționează, ca formă rară şi ieşită din uz, rom. *tinge*, probabil cu sensul „a înmuia", fără precizări suplimentare; este posibil să fi fost eliminat preverbul. Pe de altă parte, CDDE nu discută *a întinge*, ci trimite la *a tinge*, care intră în partea care nu a mai fost redactată. De notat că o formă *a tinge* lipseşte în CADE.

12 Meyer-Lübke nu dă sensurile. Pentru sensul cuvântului vechi şi dialectal din italiană, *intingere*, vezi http://www.treccani.it/vocabolario/intingere/ şi https://dizionario-oneline.net/intingere.html. Pentru prov. *entenher* sau *enteignher*, vezi Levy (1902: 62), care nu specifică sensul, dar trimite pentru comparație la cuvântul din italiană.

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

di Gierusalem fu di quello [e vorba de sânge] *tutta* ***tinta*** *– Gjytetja e Jerusalemit kje asi gjithë* ***ngjyem****; una fette di pane* ***bagnata*** *nel piatto – nji felë bukë* ***ngjym*** *ndë palaré* (traducere din italiană din sec. XVII). În următorul fragment din *Evanghelia după Matei* (26, 23) se arată corespondența remarcabilă între albaneză şi română: *Qui* ***intingit*** *mecum manum in parapside, hic me tradet*, alb. *ai që* ***ngjen*** *dorënë bashkë me mua ndë çanake* (traducere de la începutul secolului XIX): rom. *Cela ce* ***întinge*** *mâna cu mine în solniță acela mă vându* (sec. XVI, vezi DA[13]).

În ceea ce priveşte substantivul *ngjyrë*, din familia verbului *ngjyej*, trebuie reținut faptul că este termenul propriu pentru „culoare". În limbile romanice occidentale probabil se continuă (REW[3]: 8743) lat. *tinctūra* „îmbibare" (Guțu 1983: 1227)[14]. Se admite, de regulă, că substantivul este derivat în albaneză de la verb. Totuşi, secvența finală presupune amenajarea sub influența evoluției sufixului -(*t*)*ūra* care apare într-o serie destul de bogată de împrumuturi din latină: *këshyrë* (< *clausura*), *fytyrë/fëtyrë* (< *factura*), *gjymtyrë* (< *iunctura*), *likëtyrë* (< *ligatura*), *yndyrë* (< *unctura*)[15].

După părerea lui Fischer (1969: 128), în latina dunăreană cuvântul care înseamnă „chip, înfățişare, aspect exterior" (*facies*) ar fi fost suficient pentru a fi folosit în locul lui *color*. DA s.v. *față* II.2 „culoare" arată că acelaşi sens îl are şi v.sl. *lice*[16]. Alb. *faqe* „obraz, față", împrumut din latină, nu are sensul „culoare"[17]. Notăm, însă, că în limba veche alb. *fëtyrë* < lat. *factura* avea, pe lângă sensul „figură; față", şi sensul „culoare" (Pekmezi 1908: 37, Mann 1948: 120). Este posibil, aşadar, să fie vorba în ambele limbi, de un calc vechi după slavă, pe care româna l-a făcut pentru descendentul lat. *facies*, iar albaneza pentru cel al lat. *factura*.

---

13 *Cel care* ***a întins*** *cu Mine mâna în blid acela Mă va vinde* (Biblia 1975).

14 Dauzat/Dubois/Mitterand (1964: 736) consideră fr. *teinture* împrumut din latină în sec. XIII.

15 Pentru prezența sufixului lat. *-ura* în împrumuturile făcute de albaneză vezi Mihăescu (1993: 66).

16 Vezi şi Puşcariu (1974: 207) care arată că *față* şi *floare* cu sensul „culoare" sunt calcuri după slavă.

17 Singura paralelă care se poate face este între expresiile rom. *a da față unui lucru* „a-l colora" (DA), alb. *i ap faqe bukës* „a coace pâinea ca s-o rumeneşti" (= îi dau față pâinii).

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Examinarea termenilor vechi pe care româna şi albaneza îi au pentru noțiunile de „culoare" şi „a colora" pune în lumină, aşa cum s-a văzut, corespondențe pe de o parte între albaneză şi română (absența lui *color*, absența lui *tingere*, păstrarea lui *intingere*, păstrarea sensului „a muia, a băga în lichid", dezvoltarea sensului cromatic pentru descendenții lat. *facies*, *factura*) şi, pe de altă parte, între albaneză şi limbile romanice occidentale (în albaneză este prezent sensul cromatic în cazul verbului împrumutat din *intingere*, iar limbile occidentale îl continuă pe al lui *tingere*). Ar trebui subliniat şi faptul că româna nu are cuvinte generice proprii cu sens cromatic moştenite din latină, în vreme ce albaneza are. De asemenea, ar trebui reținut că verbul albanez, deşi provine din *intingere*, este singurul care prezintă amândouă sensurile lui *tingere*.

BIBLIOGRAFIE

Bartoli, M., 1906, *Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der apennino-balkanischen Romania*, Viena, Alfred Hölder.

Biblia 1975, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de misiune ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române.

Bonnet, G., 1998, *Les mots latins de l'albanais*, Paris, L'Harmattan.

Çabej, Eq., 2002, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, VI, Tirana.

Candrea, I.-A., 1930, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română*, Curs multigrafiat editat de D. Şandru şi V. Stoica, Bucureşti, Litografia Constanța Dumitrescu.

Dauzat, A., J. Dubois, H. Mitterand, 1964, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, Librairie Larousse.

Demiraj, B., 1997, *Albanische Etymologien. Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz*, Amsterdam, Atlanta, GA, Rodopi.

Ernout, A., A. Meillet, 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jaques André, Paris, Klincksieck.

Fischer, I., 1969, „Latina dunăreană. III. Lexicul", în *Istoria limbii române*, volumul II, Bucureşti, Editura Academiei Române, pp. 110-174.

Guțu, Gh., 1983, *Dicționar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Haarmann, H., 1972, *Der lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Hamburg, Helmut Buske.

Huld, M.E., 1984, *Basic Albanian Etymologies*, Columbus, Ohio, Slavica Publishers Inc.

Kristophson, J., 1988, „Romanische Elemente im Albanischen", în *Zeitschrift für Balkanologie*, 24, nr. 1, pp. 51-93.

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)

Levy, E., 1902, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch, Berechtigungen und Ergänzungen zu Raynourads Lexique roman*, Dritter Band, *Ergrsenza - F*, Leipzig, O.R. Reisland.
Mann, S.E., 1948, *An historical Albanian-English Dictionary*, London, Longmans, Green.
Mihăescu, H., 1966, « Les éléments latins de la langue albanaise », I, II, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, IV, nr. 1-2, pp. 5-33, nr. 3-4, pp. 323-353.
Mihăescu, H., 1993, *La romanité dans le Sud-est de l'Europe*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Miklosich, Fr., 1871, *Albanische Forschungen*. III. *Die romanischen Elemente im Albanischen*, Viena, Karl Gerold's Sohn.
Orel, Vl., 1998, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden, Boston, Köln, Brill.
Pekmezi, G., 1908, *Grammatik der albanesischen Sprache. Laut- und Formenlehre*, Viena, Verein Dija.
Philippide, Al., 1928, *Originea românilor*. II. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, Tipografia „Viața românească" S.A.
Puşcariu, S., 1974, „Din perspectiva dicționarului II", în S. Puşcariu, *Cercetări şi studii*, ediție îngrijită de I. Dan, prefață de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva, pp. 196-231.
Şiadbei, I., 1957a, « Sur l'élément latin de l'albanais », în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo*, Bucureşti, pp. 63-69.
Şiadbei, I., 1957b, „Arii lexicale în Romania Orientală", în *Studii şi cercetări lingvistice*, VIII, nr. 1, pp. 17-23.
Şiadbei, I., 1957-1958, „Contribuții la studiul latinei orientale", în *Studii şi cercetări lingvistice*, VIII, 1957, nr. 4, pp. 167-192, IX, 1958, nr, 2, pp. 175-179.
Topalli, K., 2017, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Tirana, Botimet Jozef Durrës.
Vătăşescu, I., 1997, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Bucureşti, Bibliotheca thracologica, XIX.
Walde, A., J.B. Hofmann, 1954, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3, neuarbeitete Auflage II, M-Z, Heidelberg, Carl Winter Universitätsveralg.

Sigle

CADE – Candrea, I.-A., Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, 2010, ediție anastatică îngrijită şi prefațată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.
CDDE – Candrea, I.-A., Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-Putea)*, 2006, ediție îngrijită şi studiu introductiv de Gr. Brâncuş, Bucureşti, Paralela 45,.
DA – *Dicționarul limbii române*, A-Lojniță, 1913-1948, Bucureşti, Librăriile Socec/C. Sfetea/Editura Academiei.
EWA – Meyer, G., 1891, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, Verlag von Karl Trübner.
REW^3 – Meyer-Lübke, W., 1935, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, Carl Winter Universitätsbuchhandlung.

BDD-A31946 © 2020 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:26 UTC)